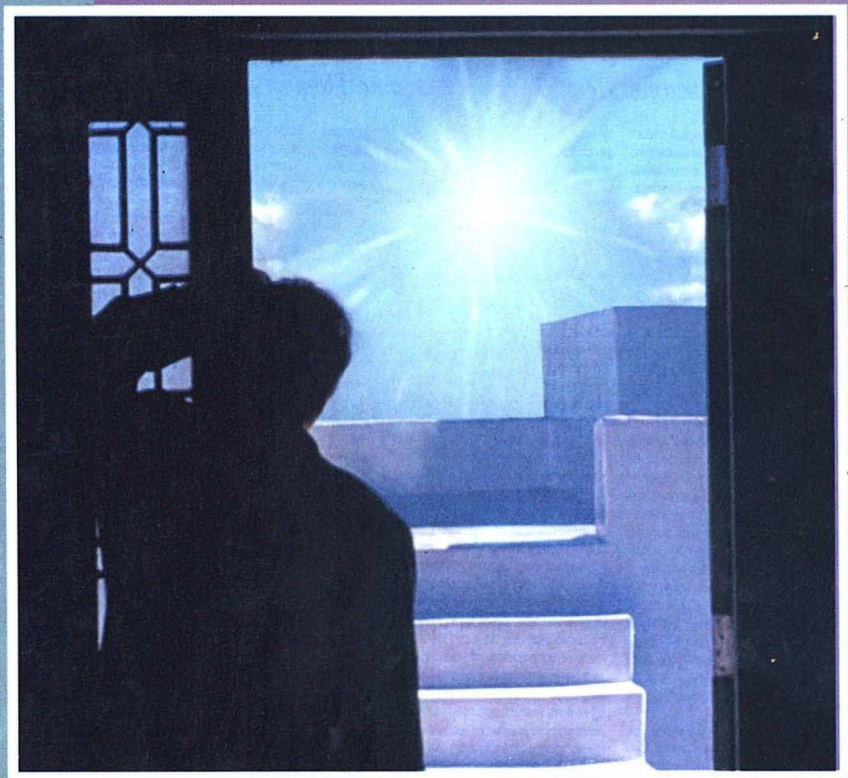

№2005
5887М

Жанболат Әлиханұлы
(Ақынбаев)

**Өмірге таңдана
қара!**

Жанболат Әлиханұлы
(Аунбаев)

Өмірге таңдана қара!

“Елорда”
Астана - 2004.

821.52.22-4

ББК 84 Қаз 7-44

Ә 54

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ
МИНИСТРЛІГІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

Әлиханұлы Ж. (Аупбаев)

Ә 54 Өмірге таңдана қара! *(Фрагменттер)*.

– Астана: Елорда, 2004. – 216 бет. + 1 б.т. жапсырма

ISBN 9965-06-355-9

Журналист Ж.Әлиханұлы (Аупбаев) бұл кітабында есімдері бұрын көп айтылмай, жазылмай келген тағдыры қызық, сирек мамандық иелері туралы ой толғайды. Олар – бүкіл ғұмырын бір ғана кәсіпке арнап келе жатқан қазақстандық қарт фотограф И.Будневич, XX ғасырдағы ең озық әскери қаруды Талдықорғанның Матай стансасындағы депода өмірге келтірген конструктор М.Калашников, орта ғасырдың атакты жәдігері моңғолдың “Құпия шежіре” кітабын ана тілімізге алғаш аударған шетелдік қандасымыз М.Сұлтаннияұлы, Жетісу өңіріндегі Есік қорғанынан “Алтын адамды” тапқан атакты археолог К.Ақышев, 1928-1930 жылғы елді күштеп ұжымдастыру кезінде Кеңес өкіметіне қарсы шыққан даланың соңғы номады Жақыпберді ноян мен Тянь-Шанның ковбойы Мергенбай батыр және басқалар. Оқырмандар бұл кітаптан сондай-ақ, Мәшһүр Жүсіптің ұрпағы Қ.Фазылұлы, Біржан салдың немересі М.Теміртаеұлы, Таңжарық ақынның қызы С.Тышқанбаева, Шыңжаңдағы тұңғыш қазақ фильмі “Хасен-Жәмила” кинолентасындағы басты рөлдерді ойнаған Ф.Шәріпова мен А.Түгелбаев жөнінде де тың, тосын жәйттерді тауып оқи алады.

Кітап көпшілік қауымға арналған.

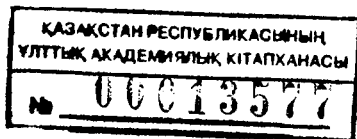
Ә $\frac{4702250204-284}{450(05)-04}$

ББК 84 Қаз 7-44

ISBN 9965-06-355-9

© Әлиханұлы Ж., 2004

© “Елорда”, 2004

**ӨМІРГЕ
ТАҢДАНА ҚАРА!**

(Фрагменттер)

ОЛ

Алғы сөз немесе кітап авторы туралы бір үзік сыр

Менің алдымда әр жылдары жарыққа шыққан сегіз кітап жатыр. Олар: “Мынау ғажап дүние”, “Жанарымда туған жер”, “Оққа тосылған отжүрек”, “Сырымды саған айтамын”, “Таңғажайып тағдырлар”, “Ғұмыр-дария”, “Бізге беймәлім бейнелер”, “Елім менің, ертегі” туындылары. Бұларға сұрыпталып отырып 220-ға жуық ғажап тағдыр иелері туралы портрет, диалог-очерк, эсселер кірген. Кітаптардың аты айтып тұрғандай, олар жай ғана деректемелер емес, керісінше тамсанып: “Апырай, ә, солай екен-ау”, — деп таңданатын немесе: “Біз неғып байқамағанбыз, мынау өзі ғажап дүниелер ғой!”, — деп қызыға оқитын, мол ақпарат беріп, бойыңа рухани бұлқыныс тудыратын дүниелер. Шығармалардың ерекшелігі — автордың өзі емес, факторларды, объектілерді сөйлетіп, өзін тек сол оқиғалардың куәгері етіп көрсетуі. Бұл творчестволық өнердің тиімді әрі жоғары түрі. Кітаптарда сондай-ақ күнделікті өмірде айтыла бермейтін, сөйлем арасында, қалтарыста қалып кететін табиғат ғажайыптары, сұлу пейзаж, жан-жануарлар дүниесінің тылсым сыры да шеберлікпен баяндалады. Автор оны тек жай баяндап қоймайды, оған түрткі болған не, оны қайдан, кімнен естіді, сөз арасында міне, соны да нақтылап айтады. Содан соң, оған іздеу салып, анығына жету үшін сапар шегіп, автобус па, пойыз ба, ұшақ па, әйтеуір, ілінгеніне мініп, жолдың қиындығына қарамай әрекеттеніп жүргендігі байқалады. Әрине, автордан: “Олай ет, былай істе,” — деп ешкім талап етпейді. Бұл творчестволық сиқырлы азап. Әркім өз жолын өзі табады. Жоғарыдағы кітаптардың иесі ізденістің ауыр, бірақ елге әбден қажет осындай жолын ұстаған. Бұл кез келген журналистің, не жазушы, әйтпесе ғалымның қолынан келе бермейтін әрекет. Мәселен, журналист, не ғалым нақты бір мәселе үшін ізденіс салуы мүмкін. Ал, бірақ, ұдайы ізденіс үстінде болу, бір ізденістен соң, басқа бір ізденіске түсу бұл бітпейтін азап жол. Оны тек сол іске жан-дүниесімен берілген фанатик адам ғана ұстай алады.

Мен әңгіме етіп, кітаптарын санамалап отырған автордың аты-жөні Жанболат Әлиханұлы (Аупбаев). Ол кім? Ол бір кезде алыстағы таулы аудан Нарынқолда дүниеге келіп, кейін Алматыдағы ҚазГУ-дің журналистика факультетін бітіргеннен соң “Лениншіл жас”, “Қазақстан коммунисті”, “Халық кеңесі” басылымдарында ақ тер, көк тер боп еңбек еткен, қазір “Егемен Қазақстанда” қызмет етіп келе жатқан талантты журналист, жазушы, шаршамай-шалдықпай ұдайы ізденісте жүрген, жазғандарын ел іздеп оқитын аналитик-зерттеуші.

Мен Жанболатпен қашан, қалай танысқаным есімде жоқ. Сірә, өзінен бұрын газеттегі белгілі бір тақырып бойынша жазған ойлы шығармаларын көріп, оны сол арқылы білдімау деймін. Ал, содан соң барып өзімен “Лениншіл жастың” ғылым және мәдениет бөлімінде кездескен сияқтымын. Одан бері де міне, 25 жыл. Сол уақыттан бастап байқағаным — Жанболат өзіне қатал, жазған дүниелеріне, іс-әрекетіне жоғары талап қойып, ешбір жайбарақаттыққа салынбайтын, бірде-бір артық-кем сөзі жоқ, уәдесіне берік сырбаз азамат. Бір қарағанда ол суықтау көрінгенімен жақындап араласа білсең жаны жайсаң, кішіпейіл, әдепті, үлкенге іні, кішіге аға болып жүрген иманды, инабатты жан. Мен өзім редакцияға апарған мақалаларымнан байқаймын, Жанболат қолына түскен материалдарға өте мұқият қарап, автормен санасып, ойын бұзбай, қайта оны ширата түсуге еңбектенетін керемет стилист, өте адал журналист. Ол әрбір авторға өте жауапты, әрі мәдениеттілікпен қарайтын, сондай-ақ өзіндік ұстаған белсенді өмірлік позициясы бар, оны өзінің бөлінбес қасиетіне айналдырған, ешкімге өктемдік, менмендік көрсетпейтін, адамгершілік тұғырының биігінен көрініп келе жатқан текті жан. Мұндай қымбат қасиеттері бар адамдарға, қазіргі бәрі де саудаға айналып жатқан заманда, адамдар жанталасып, тек өзінің қара басының пайдасын ойлап, ісі түскен кезде: “ағажан”, “көкежан” “менің күнім тек өзіңе байланысты, қандай “данышпансың” деп мәймөңкелеп, ал ісін бітіріп алған соң, “сені қайдан көрдім” деп теріс айналатын көлеңкелер көбейіп келе жатқан кезде, Жанболаттай адамдардың ел арасында бар екеніне риза боласың.

Адамның дүниеге көзқарасы оның сөзінен де, ісінен де байқалады. Жанболаттың кім екені жазбаларынан анық көрінеді. Оның мақалаларында лауазымы биік, қолында мүмкіндігі мол адамды дәріптеп, соларға көрініп қалайын, пайдасы тиер деген пендешілік пиғыл жоқ. Керісінше, оның кейіпкерлері қарапайым жандар, тағдыры таңғажайып аль-

пинист, орнитолог, киноактер, ұшқыш, археолог, фотограф, қолөнер шебері, суретші, каскадер секілді сирек мамандық иелері. Оны біз автордың “Алакөлде бір құс бар”, “Данабек Антарктикадан оралды”, “Хантөңірі”, “Ақша қар. Айдала. Атты адам”, “Эверест экспедициясы” “Раритет” сияқты туындыларынан айқын көреміз. Бұл тізімді одан әрі жалғастыра берсек, олар, “Гагаринді оқытқан Жақыпбек”, “Кеннедимен кездескен Нұрмахан”, “Потаниннің туысы”, “Есенберлиннің інісі”, “Димаш ағаның дәрігері”, “Қазақтың танкист қыздары”, “Абдель Насер мінген арғымақ”, “Диссидент” деп тартымды тақырыптарымен-ақ оқырман-ды өзіне еліктіріп кете береді.

Антик заманының философы Протагор айтқан екен: “Адам — барлық заттардың өлшемі”, — деп. Әлемде адамды дәріптеу, оның қоғамға, отанға сіңірген еңбегін құрметтеу абыройлы іс. Өйткені бәрі де адам ақылымен, қолымен жасалады. Жанболат осыны мықты түсінген. Автор түрлі жағдайдағы кездейсоқ кездесулер арқылы адам тағдырларын керемет ашады. Қажет десе, сол үшін қымбат уақытын аямай жұмсайды. Мәселе, алыс жолда да, кеткен уақытта да емес, сол фактының анығына жетуде. Өйткені әрбір анығына жеткен факт соған кеткен уақыт пен еңбектің құнына тең келеді.

Жанболат Әлиханұлы (Аупбаевтың) журналистік ерекшелігі — өмірде болып жатқан талай шым-шытырық құбылыстардан солардың ерекше бір көріністерін тап басып танып, көре білуі. Мәселен “Кеннедимен кездескен Нұрмахан” деген очеркінде публицист Нұрмахан Оразбековтің Қарағандыда “Орталық Қазақстан” газетінің бас редакторы болып тұрғанда, жауапкершілікті жеке өз басына алып, екі рет жасаған ғажап ерлігін баяндайды. Бірі ол, елдің тізгіні партия қолында тұрғанда, Қазақстанда шығатын 6 республикалық, 19 облыстық газеттердің ішінде алғаш рет “Барлық елдердің пролетарлары, бірігіңдер!” деген өз уақытында әулиедей күші бар ұранды бір күнде алып тастағандығы. Оған дызылдап, телефон соққан обком хатшысына қорықпай: “Бұл ұранды сонау 1961 жылы-ақ алып тастау керек еді. Өйткені Н.С.Хрущев сол кезде: Партия дегеніміз — бүкілхалықтық ұйым”, — демеп пе еді?! Олай болса қашанға дейін бір ғана пролетариат, бір ғана жұмысшы табы біздің айымыз да, күніміз де болып, басқасы шетқақпай қала береді. Ренжіменіз, біздікі дұрыс”, — деп жауапқайтарғаны. Екіншісі, 1991 жылдың 19 тамызы күні Нұрмахан Оразбеков өзі бас редактор болып отырған “Орталық Қазақстан” газетіне ертеңгісін келсе, радио Мәскеуде орын алған

ГКЧП-ны хабарлап жатыр екен. Сонда ол редакция қызметкерлерін жинап алып, бұл заңсыз әрекет деп бағалап, оған қарсы мақала жазатынын айтады да арада екі сағат өтпей материалды, жағдайдың жанып тұрған кезінде аяғын күтпей, жазып болып, “Бұл — мемлекеттік төңкеріс” деп оған ат қойып, әлгі мақаланы нөмірге салады. Ол тамыздың 20-ы күні жарық көреді. Осы жағдайды баяндай келіп, Жанболат мынадай түйін айтады: “Бұл журналист Нұрмахан Оразбековтің үлкен ерлігі еді. Ойлап қарайықшы, саяси жағдай ұстараның жүзінде деп айтатын қыл үстінде тұрғанда ертең не боладыны ешкім айта алмай, басшылардың өзі әліптің артын баққан күйге түскенде, кенет облыстық газеттің бір редакторы: “Бұл заңсыз әрекет!” — деп қасқайып шыға келсе, оны ерлік, батырлық демей не дейміз?!” — деп қорытады. Әрине, бұл редактордың бас-көзсіз батырлығы болмаса керек. Бұл оның біріншіден, қоғам заңдылығын жетік білгендігі, екіншіден, кешігуді күтпейтін оқырман талабына, дер кезінде жауап беруі. Редактордың ерлігі барлық жауапкершілікті өз мойнына алып, тағдыр салған жүкті мойымай, тайсалмай көтеріп, дер кезінде елдің тілегіне сай пікір білдіруі. Жанболат әлгі әріптесінің газеттің беделін көтерудегі әрекетін нық түсінген, оған орынды баға берген.

“Шетелдегі қазақ әскерилері” деген мақаласында да автор талай қызықты мәліметтер келтіреді. Мәселен, XIII ғасырда Мысыр билеушісі атаңған сұлтан Бейбарыс Дешті қыпшақ жерінен шыққан біздің алыстағы бабамыз екенін сөзге тиек ете отырып, талай шет елдерде әскери қызмет атқарған қандастарымызды тауып, олар жөнінде біраз деректер келтіреді. Солардың бірі 1939 жылы Халхин Гол шайқасы жеңіспен аяқталғаннан кейін, сондағы соғыста ерлік көрсеткен 14 адамға Моңғол Халық Республикасының Халық батыры атағы берілгені, оның ішінде екеуі КСРО қолбасшылары Г.К.Жуков пен И.И.Федюнинский болса, енді біреуі біздің сол елдегі қандасымыз Ікей Мизамұлы, ал қалған 11-і моңғолдар екені, сондай-ақ Моңғолияның авиация генералы дәрежесіне көтерілген Хамза Ерзінұлы Зайсановты атайды автор. Жанболаттың жоғарыда аталған кітаптарында бұдан басқа да жүздеген оқиғалар, түрлі жағдайлар, адамдар іс-әрекеттері баяндалады. Айталық, Қазақстанда белгілі ғалым-биолог болған Кәрім Мыңбаевтың Нью-Йоркта тұратын ұлы Жаффар, “Бірінші Петр” фильміне 1938 жылы түскен Қойлыбай, жазушы әрі киноактер Сәтімжан Санбаев, Балуан Шолақтың немересі Хайролла, Алаш арысы Мұхамеджан Тынышбаевтың Уфада тұратын

ұлы Дәулет сияқты портрет, сұхбаттарда адам тағдырлары мен мінез-қасиеттері, ерекше бейнелері керемет дәлмедәлдікпен сипатталған.

Автордың жоғарыда аталған кітаптарында бұдан басқа да тың, қызықты мағлұматтар жетерлік. Біз мәселен қазақ қыздарынан ұшқыш, пулеметші, снайпер, радист, медбике болып соғысқа қатысқан апа-әпкелерімізді жақсы білеміз. Бірақ, қазақ қыздарынан танкист болды дегенді естімеген едік. Бақсақ, олар да болған екен. Жанболат іздеу салып жүріп, ондай жандардың болғанын да тауып, анықтап, түрлі басылымдарда қылт етіп көрініп қалған фактыларды зерттей жүріп, Ұлы Отан соғысына танкист болып қатысқан төрт қазақ қызының есімін атап, атқарған ерліктерін баяндайды. Олар — Жамал Байтасова, Күлкен Тоқбергенова, Күлжәмила Талқанбаева және Жәмила Бейсенбаева болып шықты. Әрине, танкист болып соғысқа қатысу ең ауыр, ер адамдардың да қабылеті жете бермейтін мамандық екені белгілі. Ал ондай істі игеріп, соғысқа қатысқан қазақ қыздары болғаны бұл халқымыздың рухының мықтылығын көрсететін құбылыс.

Жоғарыда айтылғандай, автордың қай кітабын алмайық, онда тұнып тұрған жаңалықтар, кездейсоқ оқиғалар, таңғажайып құбылыстар, табиғат құпиялары, жануарлар әлемі, адам тағдыры, бұрын айтылмаған, көзге түспеген жағдайлар... Олардың әрқайсысы Жанболаттың тынбай, ерінбей, шаршамай жүргізген ізденістері, істің ақиқатына жетемін деп төккен тері мен лапылдап жанған, қиындықтан қиындыққа жетелеген жүрегі, оның азабы мен қуанышы. Әрине, ізденіс әр уақытта сәтті бола бермейді. Мәселен, атақты саяхатшы Г.Н.Потаниннің бүгінгі туысы В.Потанинмен электричкада кездесердің алдында автор мүлде басқа шаруа — Шучье қаласынан онша алыс емес, Казгородок поселкасына барып, сонда тұратын Сейфүлмүліков деген кісінің туыстарын іздеп шығады. Ол атақты Мұса Жалилмен Моабит түрмесінде отырған қазақстандық татар еді. “Білмей келіппіз, неміс-фашистері тұтқынында жүріп, оларға қарсы ұйым құрған, сөйтіп гестапо гильотинасында басы шабылған II бейбақтың бірі екен”, — дейді, мақала иесі. Өкінішке қарай, іздеп барған адамы табылмайды. Ол осыдан 15 жыл бұрын Қазанға көшіп кетіпті. Бірақ оның орнына электричкамен қайтып келе жатып, вагон ішінде Г.Н. Потаниннің туысымен танысады. Осылардың бәрі ізденіс, күдік, үміт, жолдар, алға жетелеген творчестволық іссапарлар...

Қолдарыңызға жаңа ғана тиіп отырған “Өмірге таңдана кара!” атты мына кітап та тағдыры таңғажайып адамдар өміріне толы шығарма екенін айтқым келеді сіздерге құрметті оқырман. Мұндағы қуатты да қаһарлы автомат қаруының атасы, конструктор М.Т.Калашников, қарт фотограф, республика өмірінің бірден-бір шежірешісі И.Л.Будневич, атақты “Алтын адамды” тапқан археолог К.Ақышев, Кеңес өкіметінің 1928-1932 жылдардағы солақай саясаты кезінде оған қарсы шығып, тоталитарлық темір тәртіптің ноқтасына басы сыймаған дала номады Жақыпберді мен Тянь-Шанның ковбойы Мергенбай автор творчествосының сирек тақырыптар сериясын одан әрі байыта түскен соқталы объектілер. Біз бұған қуанамыз. Қызығамыз. Сөйтеміз де ризашылықпен қол соғамыз.

Сөз соңында мынаны айтпақпын. Мен әңгіме етіп отырған автордың бір басында бірнеше қабілеттік қасиет көрініс тапқан. Ол алдымен журналист. Журналист болғанда қандай: шыншыл, еш бүкпесі жоқ, оқиғаны дәлме-дәл айтып, жаза білетін, елдің ойынан шығатын, олардың көңілінде күдік қалдырмайтын, тиянақты журналист. Екіншіден, ол — жазушы. Объектісін жан-жақты суреттеп, кейде өзі емес, сол объектіні классикалық әдеби әдістер арқылы сөйлете білетін жазушы. Үшіншіден, ол — ғалым. Оның жазбаларының бәрі тек ақпараттық бағыттағы материалдар емес, ғылыми ізденістер, әр нәрсенің түбіне жетіп, түйінін табуға тырысатын, ойын қорытып беретін зерттеуші. Сондықтан автордың жазбалары ғылыми еңбекке жақын дүниелер.

Бір кездері мен Жанболатқа айтқан едім: “Кездейсоқтық — ол да өмір заңдылығы, — деп. Мәселен, орыстарда” момент истины” (шындық сәті) деген ұғым бар. Сол шын сәт келгенде, әр адам өзінің кім екенін байқатады. Күнделікті өмірде елеусіз жүрген адам, сын сағаты келгенде, ойламаған жерде ерлік көрсетеді. Ал керісінше, кейбір көзге түсіп жарқ-жүрқ етіп жүрген жан, ондай сәтте бұғып қалатын, тіпті сатқындық халге түсетін пенде болып шығады. Осындай жағдайлардың ішкі заңдылығы бар. Осы тақырыпты зерттеп ғылыми еңбек жазсаң қайтеді?” — деген едім. Одан бері біршама уақыт өтті. Ойланып жүрген шығар деп ойлаймын. Заман ырғағына сай ғылыми дәрежеге ұмтыла ма, әлде жоқ па, ол болашақтың мәселесі. Бірақ, автор қоғамда өз орнын тапқан, белсенді өмірлік позицияға ие, қақ-соқпен жұмысы жоқ арлы азамат дегім келеді сөз соңында.

Досмұхамед КІШІБЕКОВ,
ҚР Ғылым академиясының академигі.

ҚҰБЫЛАҒА ҚАРА!

1. Нүкте (.)

Біздің түсінігімізде: “Сөйлем басталды ма, демек оны нүкте аяқтайды”, — деген ұғым бар. Расында да бұл солай ғой. Өзіміз білетін қай грамматикалық оқулықты алып қарамайық, олардағы ережелер бізге осылай деп түсіндіреді және осыған бағынуды талап етеді. Ал енді мына ғажайыпқа қараңыз. Батыс өркениетінің әліпбиі латын мен кириллица бізге мәселені жоғарыдағыдай деп түсіндірсе, мұсылман дүниесіндегі араб каллиграфиясы нүктені барша нәрсенің бастауы деп ұқтырады. Өйткені...

Алла тағала жер-дүниені жаратқанда, мынау шексіз-шетсіз ғаламда ең әуелі нүкте пайда болыпты. Сондықтан да ол дін-мұсылман жұртында тіршіліктің түп тегі саналады.

Қасиетті құран мәтінінің әп дегенде “Фатиха” сүресімен ашылатыны анық. Міне, сондағы алғашқы: “Бисмилла!— деген сөздің “Б” атты бірінші әрпінде нүкте тұр. Демек бұдан күдіретті араб жазуының өзі осы таңбадан бастау алған екен-ау деп ой түюге болады.

Бұл аз десеңіз, нүкте ислам философиясы мен классикалық мұсылман поэзиясындағы сүйікті образдардың бірі. Солардың ішіндегі ең әсерлі әрі сәтті теңеулер мазмұнына тоқталар болсақ олар: “Бұл таңба білімге талпынған шәкірттің жолбасы ғұрпы, ал ғұламаның дүние сырын ашар кілті”, — дегенге әкеліп саяды. Неге десеңіз, оқушының ақ қағаз бетіне мөлдіреп түскен тырнақалды жазуы нүктені бейнелеуден, ғалымның жаңалық ашуға ұмтылған циркулінің ұшы нүктеге табан тіреуден басталмай ма?

...Сапарлас-жолсерігім, Алматыдағы Нұр-Мұбарак ислам мәдениеті университетінің қызметкері Әбдісамат Махат пен Сауд Арабиясы Ақпарат министрлігінің жетекші маманы Халид есімді жігіт үшеуіміз қасиетті Меккеге келіп кіргенде, неге екенін қайдам, ойыма жоғарыдағы өзіміз сөз еткен “нүкте пәлсафасы” қайта-қайта орала берді. Өйткені, сол кезде маған дүниенің барлық бастауы да, тіні мен

темірқазығы да осы қала, осы шаһар сияқты болып корінді. Себебі... Иә, себебі мұнда Құдайдың құдіретімен Жер бетінде пайда болған тұңғыш имарат тұр. Алланың адамдарға аспаннан жіберген қасиетті Қара тасы да осында. Бәріміздің түпкі тегіміз Адам ата мен Хауа ана бар емес пе? Міне, сол пенделердің жұмақтан қуылғаннан кейінгі 200 жылдан соң қайта табысқан жері де біз сөз етіп отырған маңайдан онша қашық емес, анау Арафат тауында екен. Ол ол ма, пайғамбарымыз Мұхаммед ғалайссаламға Алла аян еткен Құранның алғашқы сүрелері де осы жерге түсіпті. Сондықтан да арабтар түпбаба Ыбырайым пайғамбардың табанының ізі бар киелі тас тұрған, атақты зәмзәм суындай тұнық бұлақ атқылаған осынау қаланы “Макка мүкәрама”, яғни қасиетті Мекке деп атайды. Содан да шығар, жер жүзіндегі мұсылман атаулының намаз кезінде бетін құбылаға қарататыны. Ал құбыла — қасиетті Мекке. Осыдан кейін бұл шаһарды қалайша ислам өмірінің бастау көзі, кіндігі мен өзегі, ең басты нүктесі демессіз?!

— Жүріңіздер, әл-Харам мешітіне барайық. Оның әсіресе мынадай ымырт үйірілген кездегі келбетіне көз салсаңыздар ғой шіркін... Тіптен керемет-ақ! Мен сіздерге міне, сол ғажайыпты көрсетейін, — деген Халидтың сөзінен кейін біз екі қабат автомобиль жолының айналма баспалдақтарымен жоғары көтерілдік. Біраз жүріп отырып зәулім қонақүй тұсынан шыға келгенімізде таң-тамаша болып тұрып қалдық. Ақ мәрмәр төселген атшаптырым алаң. Сол алаңда аппақ киім киген адамдар тасқыны көрінеді. Құрбан айт қарсаңындағы қажылыққа келген олардың арасында кімдер жоқ дейсіз. Қара түсті африкалықтар да, қоңырқай өңді индонезиялықтар мен ақсары жүзді еуропалықтар да бар. Олардың бәрінің мұнда бір оймен, бір ниетпен келіп, тәу ете жалбарынып жүргені алтын сәуле шашқан алып мешіт — әл-Харам!

Жолбасшымыз Халид ептеп орысша біледі. Жетпеген жерін арабша оқи да, жаза да алатын Әбдісамат толықтырады. Екеуінің алма-кезек айтқан сөздерінен мен мынаны ұқтым: әл-Харамның негізі Ыбырайым пайғамбар мен оның ұлы Ысмайыл қалаған имараттан бастау алады. Ислам діні пайда болған соң Мұхаммед ғалайссалам оны Алланың үйіне айналдырған. Тарихи деректерге қарағанда, әу баста өзі онша үлкен де болмаған бұл мінәжат орнын есте жоқ ескі замандағы халиф Омардан бастап одан кейінгі барлық патшалар көздің қарашығындай сақтауға, күтіп-ұстауға, аумағын кеңейтуге күш салып отырған. Десек те әл-Харамның

бүкіл адамзат баласы таңғаларлық бүгінгідей кейіпке ие болуына Саудтар династиясының ерекше еңбек сіңіргенін атап айтқан жөн. Әсіресе ол Фахд бен Әбдел Әзиздің бастауымен қолға алынған 1955, 1959, 1961 және 1975 жылдардағы ұлы құрылыста айқын көрінді. Соның нәтижесінде өзіміз сөз етіп отырған мінәжат орнының аумағы бұрынғы 163 мың шаршы метрден 356 мың шаршы метрге ұлғайтылып, мешіттегі ел кіретін есік саны 27-ден 54-ке жеткен. Осы кезеңде әл-Харамның ішкі-сыртқы бөліктеріндегі 492 бағана мен оның бұрыш-бұрышындағы зеңгір көкке қарай шаншыла атылған 7 мұнара піл сүйегі түстес ақ және сұр мәрмар тастармен қапталып, оларды түрлі-түсті жарықтармен сәулелендіруге 71 алып зүмірет шамдал, 5135 неон шам және 174 прожектор орнатылған. Бұларға карттар жүретін 11 жылжыма жол мен 9 мың себезгіні қосыңыздар. Бірнеше кезеңнен тұрған осынау ұланғайыр жұмыстың соңы ақыры король Фахд бен Әбдел Әзиздің арнайы тапсырмасы бойынша 1996 жылы сол кездегі тақ мұрагері Абдолла біріншінің әл-Харамдағы қасиетті Қағбаны жуып шығуымен аяқталыпты. Сөйтіп ертегінің еліндей келбетке ие болған Алланың ақ үйі жай кезде 773 мың, ал Құрбан айттағы қажылық уақытында бір миллион мінәжат етушіні қабылдайтындай дәрежеге жеткен.

Бір миллион адам! Осыған дейін 80-110 мыңдық футбол жанкүйерлеріне арналған Мәскеудегі “Лужники”, Лондондағы “Уэмбли” мен Мехикодағы “Ацтек” стадиондарын естуіміз бар еді. Ал жоғарыдағыдай 7 орынды сан мөлшеріндегі адам нөпірін сыйдыра алатын сарайды немесе ғибадатхананы біз осы уақытқа дейін ешбір энциклопедия мен анықтамалықтан оқып та, кездестіріп те көрмеппіз. Ендеше, әлемдегі ең үлкен мінәжат орны осы шығар, сірә. Егер олай болса, бұл дегеніңіз нағыз керемет! Кереметтің кереметі сонда, оған жұмсалған ақша да таңғаларлық деңгейде. Әл-Харамды жаңғыртуға қанша қаржы кеткен дейсіз ғой. 30 миллиард Сауд риалы! Бұл 11 миллиард АҚШ доллары деген сөз. Ал, керек болса!!!

Естіген деректерімді қойын дәптеріме түсіріп тұрғанымда, серіктестерімнің мешіт ішіне кіруге шақырған дауыстарын естідім. Олардың айтуынша, мұнда келген адам қажылықтың екінші парызын өтеуі тиіс. Біріншісі — белгілі. Ол ихрамға кіру, яғни ақ жамылғыға оранып жүру. Бұл міндет мана күндіз, Стамбұлдан Жиддаға ұшып келе жатқан жолда жүзеге асқан. Ал мына парыз сол ақ киімімізбен осы әл-Харамдағы Қағбаны жеті рет айналып шығу екен. “Биссмила!” — деп енді сол міндетті атқаруға аяқ бастық.

Міне, қарсы алдымызда аңызда көп айтыла беретін Қара тас тұр. Оған төу ету кезіндегі сезімді баяндап жату қиын. Сөзбен түсіндіре алмайсың. Бұл енді әркімнің жеке сенім, нанымына байланысты да дүние болуы мүмкін. Өйткені адамның өз өмірі өзіне белгілі ғой. Күнәсі бар адам бұл жерде қорқақтайды. Ал ешкімге қиянат жасамаған жанның жүзінде жылылық ойнай бастайды. Бірақ қалай болғанда да мына алаңда жүрген пенделердің Жаратқан жапбар иеден өзін осы діннің перзенті етіп өмірге әкелгеніне мың тәубе айтары анық. Кешегі атеистік тәрбие мен материалистік таным мектебін көрген біздер: “Жер жүзіндегі бір миллиардқа жуық жанның аузындағы иманы болған, тіпті көпір дейтін Карл Марксты өзінің ізгілігімен баурап алып, Лев Толстойды тазалығымен төнті еткен, Гете мен Пушкинді мейірімділігімен мойындатқан исламның өкілі боп жаратылғанымызға шүкір!” — дедік іштей тебіреніп. Өйткені дүниенің түкпір-түкпірінен жиналған мынау ел, мынау жұрт қарақұрым боп текке сабылып жүр деймісіз. Оларды мұнда алып келген күдіретті бір ұлы күш емес пе?! Иә, нақ солай.

Қарақұрым халық демекші, Қара тастың маңында кімдер жоқ дейсіз. Бәрі бар. Нәпір адамдар тасқынының ішінде жас пен жасамыс та, сау мен сырқат та, қаріп пен қасір де қатар жүр. Олар Жаратушыдан ауруынан арылуды, қасіреттен құтылуды, жасаған жаңсақтығын кешіруді сұрайды. “Перзенттік парыз туған ағанды Меккеге апарғанда ғана отеледі”, — деген сөздің шындығына да осы жерде көз жеткізгендейсіз. Өйткені, мұнда кәудіреген кәриялар мен ақ шашты аналарды қоларбаға салып алып, Құдайдан олардың денінің саулығын тілеп жүрген жандар да аз емес. Бәрі де Қағбаны шыры айналуға, айналып жүріп қасиетті Қара тасты алақандарымен сипап қалуға ұмтылуда. Аңызға қарағанда Жебірейіл періште әкеп орнатқан бұл тас, әу баста аппақ екен. Кейін адамдардың күнәлі қолдары тие-тие қарайып кетіпті.

— Анау не? — дедім мен Әбдісаматқа Қағбадағы көзіме шалынған қара матаны нұсқап.

— Е, ол жамылғы шымылдық қой. Пайғамбарлар мен халифтер заманынан қалған дәстүр бұл. Сол салт осы күнге дейін жалғасып келеді. Құрбан айт тұсында жыл сайын жаңартылып тұратын ерекшелігі де бар. Оны мына Халидтен сұрайық, — деді әріптесім.

Екеуінің айтқандарынан ұққаным — қара жібек шымылдық алаң ортасындағы биіктігі 13 метрлік текше тасты

көмкере жауып тұрады екен. Оған 16 фрагменттен тұратын Құран аяттары арабтың “Сульсом” каллиграфиясымен жазылатын болып шықты. Әр әріпті алтын, күміс жіптермен әдіптеп тігу оңай шаруа емес сияқты. Сондықтан бұл істі бастау, оны аяғына дейін алып шығу соған арнайы түрде машықтанған бір әулетке ғана жүктеліп, олар оны ұрпақтан-ұрпаққа аманаттап келеді екен. Өте жоғары сапалы талшықтардан тоқылған жібек шымылдық пен оны алтын, күміс жазулармен айшықтап, төңірегін әдіптеп зерлеу арзанға да түспейтін шаруа болып шықты. Кейін Мина қалашығындағы журналистерге үлестірілген баспасөз релизінен оқып қарасам, Қағбаны жауып тұратын жаңағы шымылдық-жамылғының құны 17 миллион Сауд риалына тең екен.

Әл-Харам мешіті туралы сөз қозғағанда оның ішіндегі ғажайып құбылыс — Зәмзәм бұлағы туралы да айтпай кетпеуге болмайды. Қағбадағы рәсімнен соң Матафа алаңындағы басқышпен жер астына түсіп, сол қасиетті тұманы да көрдік. Оның шығу тарихы туралы ежелгі араб аңызына құлақ түре отырып, шипалы суды мейірлене іштік. Миф былай дейді. Түпбаба Ыбырайым пайғамбардың әйелі Сара күндесі Ажарға жантаптырмапты. Ажар кішкентай ұлы Ысмайылды алып, құм-шағылдардың арасындағы бір оазиске кетуге мәжбүр болыпты. Арафат тауының маңына келгенде бұлар аштық пен шөлден әбден әлсірейді. Баласының олім халіне жеткенін сезген ана ондай қайғылы сәтті көргенше көзім шықсын деп Ысмайылға қайырылып қарамаған күйі бел асып кетеді. Шешесінің өзін тастап бара жатқанына ызаланған бала бар күшімен жерді теуіп-теуіп қалып, долдана жылайды. Сол сәтте оның табанының астындағы шағыл құмнан ғаламат су бұрқағы көкке қарай атқақтап қоя бермесін бе?! Ұлын қимаған ана біраздан кейін қайта оралып келсе, мөлдір суға шөлін қандырған Ысмайыл жүзі нұрлана, маужырай ұйықтап кетіпті дейді. Қасында — кәусар бұрқақ. Міне, көкке шапшыған сол жерасты суы ол осы қазіргі Зәмзәм тұмасы екен. Мына кереметке қараңыз. Бұлақ содан бері сарқылмай, құрғап қалмай бүгінгі күнге жеткен. Рас, ол хижраның 223 және 234 жылдары түсініксіз бір себептермен уақытша тоқтап қалыпты. Ал одан кейін бұл жерде ондай кінәрат байқалмаған.

Мекке... Жүре берсең, көре берсең бұл шаһардың қыры да, сыры да көп сияқты. Теңіз деңгейінен 330 метр биіктікте орналасқан, арабтардың өздері кейде “умм-әл-кура” — қалалардың анасы деп айтатын қасиетті жердің әр тасы тұнған тарих секілді әсер қалдырады адамға. Саусағыңмен түртіп

қалсаң сөйлейін деп тұр. Шаһардың бар болмыс-бітімін, өн бойын аңыз бен ақиқат астаса ұстап тұрғандай. Алғашқы күннің алғашқы сағаттарында көңілімізге түйген ой міне, осы болды. Ал келер күнгі әсер ол басқа әңгіме.

2. Үтір (,)

Қазір ойлап отырсам біздің Мекке маңындағы Арафат тауы мен Мина жазығында өткен үш күніміз бейне бір ұзақ сөйлемнің арасына қойылған үтірді көзге елестеткендей. “Неге?” — дейсіздер ғой. Үтір атты пунктуациялық белгі күрмалас сөйлемдердегі бірін-бірі кимелей алға ұмтылған сөздердің сәл де болса демін басып, оларға тыныс беру, сол арқылы айтар ойды жинақтап, пікірлерді түйіп тастап отыру үшін қойылмаушы ма еді. Мұнда да міне, дәл солай, яғни алғашқы күндердегі қат-қабат қарбалас жүріс сияқты емес, сәл-пәл үзіліс жасап, тыныс алатындай жағдайлар болды. Бізге керегі де осы еді.

Әлемнің әр түкпірінен келген 69 журналист Арафат аңғарына барып Құдайдан тілек тілеу, Мина жазығына түсіп шайтанға тас лақтыру секілді рәсімдерді жасаған соң өзіміз жатқан лагерьге келеміз. Келеміз де баспасөз орталығын төңіректейміз. Өйткені ондағы мен мұңдалап тұрған компьютер экрандарындағы интернет жаңалықтарымен танысу керек, үйіліп жатқан газет-журналдардан ақпарат жинау қажет.

Бізге бөлінген шатырда ТМД елдерінен келген 6 адам бірге жатамыз. Олар — Азербайжан Ғылым академиясының академигі Зияд Самед-заде, Өзбекстан ақпарат агенттігі бас директорының орынбасары Садырлы Хақимов, осы ел сыртқы істер министрлігінің бөлім меңгерушісі Жәмшит Мүтәлов, Түркіменстанның “Адалат” газетінің бас редакторы Хұдайберді Курбандурдыев және Қазақстаннан келген Нұр-Мүбәрак атындағы Египет ислам мәдениеті университетінің қызметкері Әбдісамат Махат пен мен. Бәрі де ашық жарқын, жақсы адамдар. Содан болар, автобусқа мінсек ше, шатыр ішінде шай ішіп отырсақ та олармен әңгімеміз бір таусылмайды. Сондағы бәріміздің айтатынымыз — соңғы он жыл ішіндегі есенгіреп барып ес жия бастаған елдеріміздің жағдайы. Назарымыздан сондай-ақ Құрбан айтқа байланысты жыл сайын осы Меккеге қажылыққа келіп жататын отандастарымыз датис қалмайды. Әріптестерімнің сөз ыңғайына қарағанда соңғы кездері бұл үрдіс өз елдерінде ерекше

бел алып келеді екен. Мәселен, биыл қажылыққа Өзбекстаннан 4004, Азербайжаннан 1238, Түркіменстаннан 200 адам келіпті.

— Ал сіздерден ше? — дейді Зияд Самед-заде маған.

Мен: “500 адам”, — деп Алматыдан ұшарда өз құлағыммен естіп, өз көзіммен оқып кеткен соңғы деректі айттым. Өйткені 15 ақпанның кешінде “Хабар” агенттігі, ал ертеңінде біздің газет Діни басқармамыздың баспасөз қызметі берген осындай деректі елге жария еткен еді. Бірақ, қайтып келгеннен соң білдім, кейін бұл цифр өзгеріпті. Қазақстаннан қажылыққа 500 емес, 177 адам ғана барыпты. “Неге?” — деген сауалға Бас мүфти Әбсаттар қажы Дербісәлінің 22 наурыз күнгі біздің газет тілшісімен болған “Қажылық — жауапты сапар” атты сұхбаты толық жауап бере алады ғой деп ойлаймын.

Әңгіме-дүкеннің ара-арасында осы елде шығатын газет-журналдарға үнілетініміз бар. Араб тіліндегі бұл басылымдар материалдарын бізге аударып, айтып беретін Әбдісамат бауырымыз. Ал ағылшыншасын өзбек Жәмшит айналдырады. Соның арқасында көптеген жаңалықтарға қанығып: “Біздің оқырмандарға осы деректер керек-ау”, — деп біраз тың да сирек мәліметтерді мысқалдап жинап алып келген жайымыз бар. Оқиғаны күр сөзбен баяндай бермей енді сіздерді сол нақты фактілермен таныстырайық.

“Меккеге жыл сайын әлемнің 120-дан астам елінен қажылыққа келу қалыпты жағдайға айналған, — деп жазыпты Сауд Арабиясы Ақпарат министрлігі шығарған “Міндетіміз — Алланың қонақтарына қызмет ету” деген бюллетеньде. — Ол елдер мыналар: 1. Біріккен Араб Әмірияты. 2. Бахрейн. 3. Кувейт. 4. Катар. 5. Оман. 6. Иордания. 7. Сирия. 8. Ирак. 9. Палестина. 10. Ливан. 11. Йемен. 12. Тунис. 13. Алжир. 14. Египет. 15. Ливия. 16. Марокко. 17. Джибути. 18. Судан. 19. Сомали. 20. Мавритания. 21. Ауғанстан. 22. Индонезия. 23. Иран. 24. Пәкстан. 25. Бангладеш. 26. Үндістан. 27. Бруней. 28. Бирма. 29. Тайланд. 30. Түркия. 31. Мальдивы. 32. Сингапур. 33. Шри Ланка. 34. Қытай. 35. Тайвань. 36. ТМД елдері. 37. Филиппины. 38. Камбоджа. 39. Жапония. 40. Оңтүстік Корея. 41. Малайзия. 42. Вьетнам. 43. Непал. 44. Гонконг. 45. Эфиопия. 46. Уганда. 47. Ботсвана. 48. Бурунди. 49. Чад. 50. ОАР. 51. Танзания. 52. Того. 53. Габон. 54. Камор аралдары. 55. Бенин. 56. Руанда. 57. Зимбабве. 58. Заир. 59. Замбия. 60. Кот-д’Ивуар. 61. Сенегал. 62. Сьерра Леоне. 63. Гана. 64. Гвинея. 65. Гвинея Бисау. 66. Экваториальдық Гвинея. 67. Буркина Фасо. 68. Камерун. 69. Конго. 70. Кения.

71. Лесото. 72. Либерия. 73. Мали. 74. Мадагаскар. 75. Малави. 76. Мавритания. 77. Мозамбик. 78. Нигерия. 79. Нигер. 80. Орталық Африка. 81. Испания. 82. Германия. 83. Ирландия. 84. Италия. 85. Британия. 86. Португалия. 87. Дания. 88. Бельгия. 89. Швеция. 90. Швейцария. 91. Франция. 92. Финляндия. 93. Голландия. 94. Югославия. 95. Греция. 96. Норвегия. 97. Австрия. 98. Болгария. 99. Чехословакия. 100. АҚШ. 101. Канада. 102. Колумбия. 103. Бразилия. 104. Тринидад. 105. Парагвай. 106. Ямайка. 107. Гаяна. 108. Гренада. 109. Венесуэла. 110. Барбадос. 111. Панама. 112. Гаити. 113. Мексика. 114. Суринам. 115. Аргентина. 116. Белиз. 117. Австралия. 118. Фиджи аралдары. 119. Жаңа Зеландия. 120. Эритория. 121. Біріккен Ұлттар Ұйымының төлқұжатымен қажылыққа келген өзге де елдердің адамдары”.

Біз бұл тізімді құрметті оқырман мақаламызға әдейі толық беріп отырмыз. Ондағы ойымыз — сіздерді миллиардқа жуық діндестеріміздің дүние жүзінің қай елдерінде тұратындығынан, мұсылман дүниесі ауқымының жалпы қандай деңгейде екенінен хабардар ету. Өздеріңіз көріп, байқап отырған шығарсыздар, аз жұрт, аз ел емес сияқтымыз.

Ағылшын тілінде шыққан “This is OUR Country” деген тағы бір бюллетеньде сондай-ақ Меккеге қажылыққа келгендердің соңғы 75 жыл ішіндегі кестесі де жарияланған. Деректер өте қызғылықты. Мәселен Алланың ақ үйіне тәу етіп келушілердің саны 1925 жылы 90 мың 662 екен. 1949 жылы бұл цифр 107 мың 653, 1954 жылы 232 мың 971, 1966 жылы 316 мың 226 адам болған. Содан кейінгі 1971 жылы мінәжат етушілер 645 мың 183 болса, 1983 жылы 1 миллион 3911-ге, ал 2000 жылы 1 миллион 267 мың 555-ке жетіпті. Бұл жерде мына бір жәйтті мықтап ескеру керек. Ол — жоғарыдағы сандарға Құрбан айт күндері Меккеге құлшылыққа келген саудтықтардың өздері мен экспатрианттардың, сондай-ақ іргелес мемлекеттерден өз аяғымен былайша келіп жеткен жандардың кірмейтіндігі. “Олардың саны таза визаға ие жоғарыдағы адамдар мөлшерімен шамалас болып жүр”, — деп жазылған кестенің соңындағы ескертпеде.

“Ал, биыл ше? Осы күндері, дәл қазіргі сәтте біз қанша миллион адамның ортасында жүр екенбіз?” — дейміз іштей жоғарыдағы мәліметтерді қарап отырып. Көп кешікпей оған да жауап табылды. Арабтың “әл-Жазира” телекомпаниясына қарасты жаңалықтарды тарату арнасы 22 ақпан күні: “Құрбан айт қарсаңындағы соңғы екі аптаның ішінде Мекке мен оның маңындағы Арафат, Мұздалифа және Минаға 1 мил-

лион 400 мыңдай адам келіп жайғасты”, — деген деректі айтып қалды. Оған жоғарыдағы ескертуде айтылғандай, жергілікті саудтықтар мен көрші елдерден әйтеуір ретін тауып жеткен миллионға жуық жанкешті жолаушыларды қосыңыз. Сонда жалпы санның 2,5 миллионға жуықтап қалары анық. Аз емес.

Біз үшін сол күндері арабтың “Ан-Надуа”, “әл-Йаули” газеттеріне шыққан: “Жоғары мәртебелі король құрбандық шалуға жағдайы келмейтін кембағал жандарға деп оларға 100 мың бас малды жәрдем ретінде тегін берді”, — деген хабар да ерекше көңіл аударарлық жәйт еді. Ел иесінің осы ізгілігіне ерекше риза бола отырып біз Ақпарат министрлігі қызметкерлерінен құрбан шалудың жай-жапсарын сұрадық. Өйткені Меккеге қажылыққа келген адамның ихрамға кіру, Қағбаны жеті рет айналып шығу, Арафат тауына барып Құдайдан тілек тілеу, Мина жазығындағы шайтан сұлбасына тас ату секілді шарттарды орындаудан басқа тағы бір міндет осы құрбан шалу (егер шамасы келсе) еді.

— Ол онай, — деді Мұзаффар есімді жетекшіміз. — Мына Мина жазығының шетінде үлкен мал базары мен қасапхана бар. Құрбанға ниет ететін адамдар болса, бір жерге жиналсын. Автобуспен алып барып қайтайық.

Барған соң көрдік, бұл өзі Құрбан айт кезіндегі жоғарыдағы шараға арнап әдейі жасалған алып кешен екен. Мұнда 120 мың бас қойды бір күндік жем-шөбімен күтіп-бағатын қора, айттың алғашқы үш күні ішінде 500 мыңға дейін мал соя алатын үлкен конвейерлі цех бар болып шықты. Құрбан шалғыңыз келе ме, осы жердегі анау кассаға барып 350 риал төлейсіз. Ондағы адам сізге: “Осы ақшаға сатып алған малыңыз бүгін кешке, немесе ертең түске дейін сойылады”, — деген мазмұндағы жазуы бар қатырма қағаз-квитанция береді. Бітті. Меккедегі құрбандық шалу дегеніміз міне, осы.

Біз де солай істедік. Кассаға келіп ақшамызды төлеп, көңілдегі шаруамызды демдегеннен кейін жолбасшымыздан: “Бұл малдардың етін не істейсіздер, олар нендей мақсатқа жұмсалады?” — деп сұрадық. “Қаріп-қасірлерге таратылады, дүние жүзіндегі ашаршылыққа ұшыраған, соғыс, зілзала секілді апаттардан зардап шеккен мұсылман елдеріне жіберіледі”, — деді ол.

— Құрбан айт күндері шамамен мұнда қанша бас мал сойылады?

— Ол енді ниет етушілерге байланысты нәрсе. Өткен жылдарғы көрсеткіштерге қарағанда құрбандыққа бұл жерде күніне 110-120 мың қой шалынып отырған. Жалпы

көрсеткіштерді мына кестеден табасыздар, — деп жолбасшымыз бізге осы қасапхана әкімшілігі шығарған шағын кітапшаны үлестіре бастады. Қарап тұрмыз, 1999 жылғы үш күндік Құрбан айтта мұнда барлығы 469 мың 150 бас мал сойылса, 2000 жылы ол 415 мың 369 болыпты. Ал 2001 жылы 617 мың 671-ге жетіпті. Бұлардың дені Албания, Бангладеш, Босния, Сенегал сияқты 27 мұсылман еліне жіберіліп, қалғандары осындағы кембағалдарға таратылған.

...Қайтар жолда күн ысып кетті. “Бүгін қанша градус?” — дейміз Мұзаффардан. “32 градус”, — дейді ол. Иә, ақпанда 32 градус. Ал шілдеде ше? 50-ден төмен түспейтін шығар, сірә. Сонда қайтып жұмыс істеп, қалай өмір сүреді бұлар? Суға шомылатын көлі, ну орманы болса бір сәрі.

Су демекші Сауд Арабиясының жерінде бірде-бір өзен не қол жоқ. Бірақ соған қарамастан бұл елдің одан тарығып жатқаны тағы байқалмайды. Сөйтсек, ол байлықты да жамбастарының астына басып жатыр екен. Олай дейтініміз, жерінің үсті жүдеу де жұтаң көрінетін Саудияның қызыл керіш шоқылары мен ақшағыл құмдарының қойнауында әлемді шулатқан атақты 40 миллиард тонна мұнайынан басқа, өте мол жер асты сулары да бар болып шықты. Ал бұл байлық емей немене? Әйтеуір Құдай берген жер!

3. Леп (!)

Леп (!) белгісі... “Оған не тән?” — деп ойлар едіңіздер. Қуанышты оқиға, әдемі әсер, көтеріңкі көңіл-күй емес пе? Иә. Бұл айырым белгісі сөйлемге міне, осындай жағдайда қойылатыны анық. Мұны тілге тиек етіп отырғаным, мәселен, біздің Меккеден бергі Жиддаға қалай жеткеніміз жақсы есімізде. Онда мың-миллион адам арасындағы қыбыр-қыбыр қимылдан қажыған әріптестерім автобуста қалғып-шұлғып өзер жеткен болатын. Неше күнгі қоян аяғын жеген көкбалақ жүрістен әбден шаршап-шалдыққандық шығар, Жиддаға келгенде тіпті ешқайсымыздың да сыртқа шығуға зауқымыз соқпай қалған. Ал енді қазір ондай емес сияқтымыз. Әр машинаға үш-төрттен бөлініп мінген сапарластарымыздың көңілдері көтеріңкі. Өңімізде кешегідей қалжырау жоқ, қимылымыз ширақ, көзімізде от бар. Төңірекке енжар, мең-зең халде емес, ерекше бір інкөрлік, құштарлық сезіммен қараймыз. Бұл не күш, не қуат сонда? Оны өзіміз де білмейміз. Тоқ етерін айтқанда, қазіргі жағ-

дайымыз сол ол леп белгісі қойылатын сөйлемді көзге елестеткендей.

Осындай көңіл-күймен біз Медине қаласын бетке алып келеміз. Біз деп отырғаным — Каирдегі “Аkhbar El Yom” агенттігінің шеф редакторы Бадр Ел дин Адхам мен өзіміздің Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университетінің қызметкері Әбдісамат Махат және мен. Шетелдік әріптесім кеудемізге таққан акредиттік карточкаға қарап: “Қазақистан..., Қазақистан...” — дейді де үнсіз қалады. Сөйтеді де: “Алмату..., Астана”, — деп дұрыс айттым ба дегендей бетімізге жалтақтай қарайды. Өз кезегінде біз де сіздің еліңізді білеміз дегендей: “Каир., Александрия, Асуан”, — дейміз. Сөйтеміз де оған: “Гамаль Абдель Насер, Юсеф эс-Сибай”, — деген олардың көсемдері мен жазушыларының аттарын қосып қоямыз. Бұған ол: “Уау, уау!” — деп басын шұлғи мәз болады. Осындай “ойын жолынан” кейін Әбдісамат сөйлеп кеп берсін арабша. “О-о!” — деп есі қалмай қуанып кетті көршіміз. Содан қойшы, өстіп отырып мұнарасы биік Медине шаһарына да жақындадық.

Медине!

Бұл 622 жылы Мұхаммед ғалайссаламның басына қиын-қыстау күн туғанда пана болып, оған қолдау көрсеткен жер.

Осы жерде қасиетті Құран тұңғыш рет жазылып, құрастырылып, бірінші рет дүние жүзінің өзге елдеріне тарай бастаған.

Мұнда Алланың елшісі 632 жылы көз жұмып, содан бері мәңгілікке дамылдап жатыр.

Мұсылман әлеміндегі жүздеген мың мешіттің ішіндегі ең үлкені Меккедегі әл-Харам десек, одан кейінгі екінші орын алатын әл-Муннавар осы Медине шаһарында.

Қаладағы осындай киелі орындарды көріп, танысуды олардың қайсысынан бастаған жөн? “Әлбетте, алдымен пайғамбарға сәлем беріп шығайық. Солай еткеніміз ләзім”, — деп шештік бәріміз. Сөйттік те әл-Муннаварға қарай бет алдық. Көріп келеміз, мешіттің айналасы аппақ мәрмәр. Ертегіде көп айтылатын пілдің сұр сүйегінен қашап жасаған ақшаңқан қалашыққа кіріп кеткендейміз. Сыртта 32 градус ыстық болса да ішгі саңдаған кондиционерлер салқындатып, қоңыржай температураны ұстап тұр. Пайғамбардың қабірі мешіттің ішіндегі мешіт сияқты әсер қалдырды бізге. Қабырғасына неше түрлі салауат сөздер жазылған оның төңірегі алтындалған тормен қоршалып қойылыпты. Оны қауіпсіздік қызметкерлері күндіз-түні кірпік

қақпай күзетіп тұрады екен. Жақындай бергенде бәріміз үнсіз қалдық. Тыныштықтың тымықтығы сондай, құлағымызға тек дүрс-дүрс соққан өз жүрегіміздің дыбысы ғана естіледі. Көз бұлдырап, тізе де дірілдеген сияқты. Осының бәрі әлемдегі №1 ең ұлы адамның мысы шығар, сірә. Иә, №1 ұлы адамның! Осылай деп оны өзіміз емес, өзге діндегілер айтқан. Қалай дейсіздер ғой?

Өткен ғасырдың жетпісінші жылдарының ортасында АҚШ ғалымдары адамзат тарихындағы өзінің халыққа әкелген сенімі, елді басқару ерекшелігі мен сол елге тигізген пайдасы, өз жеке басының ұлылығы жөніндегі адамдардың орнын анықтау үшін компьютерлік сараптама жүргізген. Дәйектемелер жиынтығы ақылды аппарат — мұны машинаға салынғанда, оның экранына: “№1 ұлы адам — Мұхаммед!” — деген жазу жарқ етіп шыға келген. Және бір емес, бірнеше рет! Компьютерге коррупция жүрмесі белгілі. Қате де кетпейді. “Демек бұл — күдірет!” — деген шешімге келген сонда ғалымдар. Иә, күдірет. Осы сараптаманың негізінде америкалық қаламгер Майкл Х.Харт 1978 жылы “Тарихтағы ең ықпалды жүз адамның тізімі” атты кітап жазған. Соның алғашқы беті Мұхаммед пайғамбар туралы мақаламен ашылады. Ал одан кейінгі екінші орынды Мұса, үшінші орынды Иса пайғамбарлар иемденген.

...Міне, қазір біз сол киелі, күдіретті тұлғаның зираты жанынан өтіп барамыз. Білетіндер мұнда тағы да екі адам жерленген дейді. Олар пайғамбарымыздың адал досы, ізбасары және әңгімешісі Әбу Бәкір Сыдық пен жүрек жұтқан жауынгері әрі әскербасысы Омар ибн ал-Хаттаб екен. Алланың елшісіне тағзым етіп, сәлем бергеннен кейін бұл аруақтарға да басымызды иіп, сыртқа шықтық.

Осыдан кейін әл-Муннавар мешітінің төңірегін аралап көре бастадық. Негізі 622 жылы Мұхаммед пайғамбардың Мединеге келуіне байланысты бой көтерген бұл мінәжат орны содан бергі 14 ғасырға жуық уақыт ішінде барынша күтіп ұсталынып, кеңейтіле отырып бүгінге жеткен. Оған деген қамқорлық әсіресе король Фахд бен Әбдел Әзиздің тұсында ерекше байқалған. Өзін: “Арабияда екі үлкен қасиетті орын бар. Ол — Меккедегі әл-Харам мен Мединедегі әл-Муннавар. Мен міне, осы қос киенің шырақшысымын”, — деп ұққан король пайғамбар салдырған бұл мешітті жөндеуді 40 жылдан астам уақыт бойы назарынан тыс қалдырмаған. Соның нәтижесінде ғимараттың бұрыш-бұрышындағы бұрынғы 72 метрлік 4 мұнараға қоса тағы да биіктігі 104 метрлік 4 мұнара қосылған. Ал әрқайсысының салмағы 80

тонналық 27 күмбездің мешіт төбесінде бірде ашылып, бірде жабылып тұруы бұл өзі тектес құрылыстарда мүлдем кездеспейтін құбылыс. Сондай-ақ мұндағы 81 айшықты есік, 56 эскалатор, 302 прожектор, 2 мың себезгі ұзақ жылғы қайта жөндеу кезінде пайда болған жаңалықтар. 1951 жылы басталған құрылыс бірнеше кезеңге бөлініп атқарыла отырып, 1994 жылы аяқталған. Соның арқасында мешіт ауданы 165 мың шаршы метрге жетіп, бұрынғы 58 мың адамның орнына енді 700 мың адамның бір мезгілде тұрып намаз оқитынындай деңгейге жеткен. Жоғарыдағы жұмыстардың бәріне тура Меккедегі әл-Харам сияқты 11 миллиард доллар қаржы жұмсалыпты. Артына осындай ғажап рухани орталықты жасантып, жайнатып қалдырып кеткен Фахд бен Әбдел Әзизге елі дән риза. Сондықтан да оны әрдайым құрметпен еске алып, портретін алаңдар мен мекеме маңдайшаларынан түсірмейді екен.

Пайғамбар мешітінен кейінгі баратын жеріміз Құран шығаратын баспахананы аралап көру болатын. Бірақ оған үлгере алмадық. Бастап апаратын адам кешігуімізге байланысты басқа топпен кетіп қалыпты. Сондықтан да біз бұл алып полиграфия кешені жөнінде әл-Дар Иман қонақ үйіндегі баспасөз орталығы берген ақпараттық релизбен шектелдік, танысып отырмыз. Аталмыш баспахананың дүниеге келгеніне 17 жыл болыпты. Содан бері ол Құраннан бастап неше түрлі діни анықтамалық, сөздік, мешіт сыныптарына арналған оқулықтарды қосып есептегенде 170 миллион кітап шығарыпты. Демек, бұл кешеннің өндірістік қуаты жылына 10 миллион кітап басуға еркін жетеді деген сөз. Аз жұмыс емес.

Сөз ретіне қарай айта кетелік, осы баспасөз релизінде мынадай бір қызық дерек бар. “Баспахана кешені, — деп басталады сөйлем,— өзі өмірге келген 1985 жылдан бері Қасиетті Кітапты қытай, түрік, урду, ағылшын, француз, хаус, тай, пушту, бурхан, албан, индонезий, багал, тамиль, сомали, қазақ (кириллица әрпімен), угор, парсы, кашмир, македон, корей, грек, юрпа, анко, борми, зұлыс тілдерінде басып шығарды”. Байқаған шығарсыздар, құрметті оқырман, Құран дәл осы баспаханада бізден басқа Орта Азия мен Кавказ, жалпы ТМД-дағы мұсылман елдерінде әлі басылып шыққан. Ал қазақ тілінде Мединеде жарық көрген. Бұл — жетістік, табыс. Мұны қадірменді қариямыз Халифа Алтай ақсақалдың еңбегі деп атап айтқан жөн.

Құран баспаханасы кешеніне бара алмағанымыздың есесін арабтар бізді қала іргесіндегі Ухуд тауына апарумен

қайтарғандай болды. Біле білген адамға бұл да қасиетті тарихи орын екен. 625 жылы Мұхаммед пайғамбар Меккедегі өзін қудалаған дұшпандар енді Мединеге қол жиып келе жатыр деген хабарды естиді де оларды осы жерде қарсы алуға бел буады. Шолғыншылар жаудың атты әскері бар деген хабар жібереді. Оны естіген мединеліктер қорғаныс шебінің алдынан бірнеше шақырымдық ор қазады. Бірақ қанша дайындалғанымен мұсылмандар сол жолы жеңіліске ұшыраған. Осы шайқаста пайғамбарымыздың өзі жараланып, немере ағасы Хамза қаза тапқан. Ұрыста көз жұмған шаһидтер зираты таудың жазық бір тұсында бетон қабырғалармен қоршаулы тұр. Бірақ оған кірер қақпада немесе жол үстінде ешқандай жазу не белгі көрінбейді.

... Қайтып келеміз. Күні бойғы жүрістен шаршаған Әбдісамат маужырай ұйықтап кетті. Машина ішінде тымтырыс тыныштық орнаған. Бір мезетте мысырлық әріптесім Бадр Ел дин Адхам: “Жумблат, а, Жумблат”, — деді. (Оның: “Жумблат”, — деп отырғаны мен. Өйткені, бұларда осындай ат бар. Мәселен — Камал Жумблат. 1972 жылғы халықаралық Лениндік сыйлықтың лауреаты, бейбітшілікті жақтаушы қайраткер). “О не? — деймін қазақша оған. “Хун... Дашты хипшаһ... Қазаһия”, — деп былдырлайды ол. Байқаймын, біздің елдің тарихын білетінін, соны айтқысы келетінін сездіргісі бар. Ішім жылып кетті. “Иә, иә, — дедім мен оның сөзін құптап. — Дұрыс айтасын. Көне карталарда Дешті Қыпшақ, Қазақия деген атаулар бар. Сол, міне, біз боламыз”. Сөйттім де: “Бейбарыс, — дедім. — Сұлтан өззаһир Бейбарыс... Сен оны білесің бе?” Әріптесім біраз ойланып қалды. Сөйтті де: “Мәмлүк...” — деді қателескен жоқпын ба дегендей ақырын ғана. “Иә, иә, мәмлүк Бейбарыс! Ол мына менің бабам. Қазақ!” — деймін кеудемді түртіп көрсетіп. “Уау, уау, — деп мәз болды ол да бір уақытта. — Мәмлүк Бейбарыс... Хипшаһ... Дашты хипшаһ! Иа, иа...”.

Ол екеуміз міне, осылайша біраз “сөйлестік”. Ақыры шаршап, ымдау тұрғысындағы бұл “әңгілемізді” де доғардық. Ендігі ермегіміз түн ішіндегі төңірекке үнсіз көз салу. Рөлде отырған араб жігітінде де дыбыс жоқ. Басындағы Арафат атасының шатыраш орамалы сияқты шалмасы желпжелп етіп, “Джип” жылдамдығын 130-дан түсірмей ағызып келеді. Бір белестен соң... бір белес. Жеткізер емес шегіне!

... Ақыры түн ортасына таман Жидданың жымындаған оттары да көрінді-ау!..